

Publikacja ta przeznaczona jest dla nauczycieli/ek i edukatorów/ek jako wsparcie w trudnych sytuacjach podczas moderacji dyskusji związanych z edukacją globalną. Jest zaprojektowana tak, aby była użyteczna i zawsze pod ręką np. w kalendarzach lub na biurku.

Słowa mają ogromną moc: wyzdzają krywdę, bolą i ranią. Słowa, religie, wyznania, wyzdzają. Krywde, bolą i ranią. Słowa, religie, wyznania, wyzdzają. Krywde, bolą i ranią. Słowa, religie, wyznania, wyzdzają. Krywde, bolą i ranią.

Warto powiedzieć osobom uczestniczącym o pochodzeniu i znaczeniu wyrazów tak, aby mogły sobie uwiadomić, jak się ma to, co mówią. Wiecej na temat wyrażu języka na rzeczywistosci znajdzies na odwrocie publikacji.

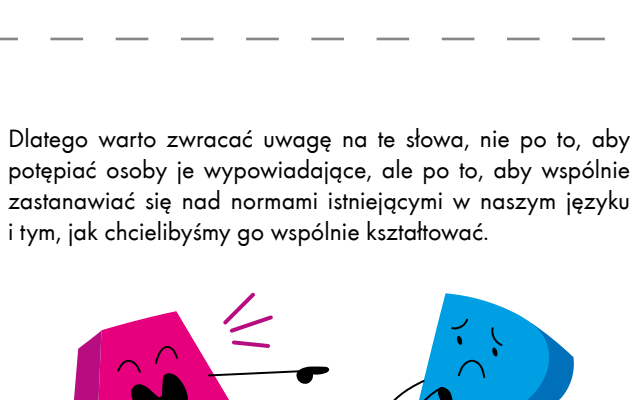
JĘZYK A DYSKRYMINACJA

Każdy/a z nas chociaż raz w życiu czuł/a się niesprawiedliwie potraktowany/a. Warto jednak pamiętać, że nie zawsze możemy mówić wtedy o dyskryminacji.

Dyskryminacja to nierówne traktowanie ze względu na cechy osobistą, a nie zachowanie.

Według polskiego prawa, dyskryminacja to sytuacja, w której człowiek jest traktowany różnie ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną (jest traktowany mniej korzystnie niż, byłby traktowany inny człowiek w porównywalnej sytuacji).

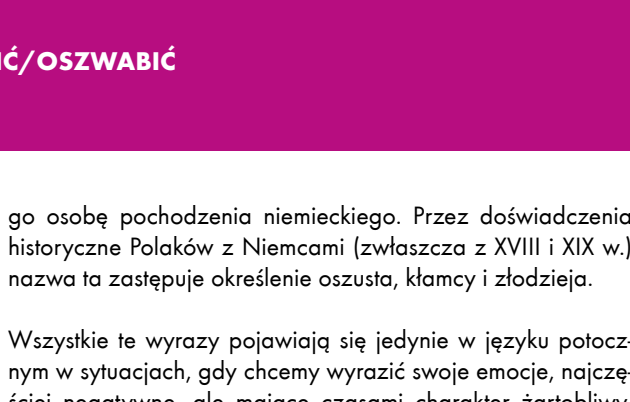
Dyskryminacja może przyjąć bardzo różną formę i skalę - od drobnych gestów, nieprzychylnych spojrzeń, żartów aż po zwalnianie z pracy lub wykluczenie fizyczne i społeczne.

Dyskryminujące wypowiedzi z użyciem słów opisanych w tej publikacji to takie, przez które przypisujemy (najczęściej negatywne) cechy charakteru i zachowanie dużym grupom ludzi. Określenia te są nie tylko nieprawdziwe, ale powodują pokrewienie i uprzedzenia w naszej postępowaniu, które następnie wpływa na zachowanie wobec innych ludzi.

Jeśli słowa te są powszechnie obecne w przestrzeni publicznej i są używane przez ludzi wokół nas, upewniamy się, że nasze wyobrażenie jest uzasadnione, bo przecież wszyscy tak myślą lub mówią.

Dlatego warto zwracać uwagę na te słowa, nie po to, aby potępić osoby je wypowiedziane, ale po to, aby wspólnie znanowaci się nad normami istniejącymi w naszym języku i tym, jak chcielibyśmy go wspólnie kształtować.

STEREOTYPY NARODOWE I ETNICZNE - ŻYDZIĆ/CYGANIĆ/OSZWABIĆ

Żydzić oznacza szkodliwić, żalować ekspos. Żydów wiele lat Polacy i Polki przypisywali osobom pochodzenia żydowskiego skąpstwo, chciwość i kierowanie się tylko własnym interesem. W ten sposób utworzili się w języku stereotypowe określenia słowa Żyd. W wypowiedziach typu: Ty żydzisz!, Zachowuj się jak Żyd. Nie bądź Żydem, Chytny jak Żyd, Nie żydz! człowiekowi nadaje się te właśnie cechy.

Cyganic oznacza okazywać, kłamać lub kłazić. Ze znaczenia tego słowa wynika, że osoba pochodzenia romskiego to oszust i kłamacz, a nawet złodziej. Obrzydliwy podkreślenie słowo Cygan wynika z bezpośredniego skojarzenia Romów/Romek z osobą, która nie mówi prawdy, wyłudza pieniądze i kradnie. Dlatego osoby pochodzenia romskiego często nie chcą być nazywane Cyganami.

Oszwabić oznacza oszukać, okpić, a także okraść. Czasowniki ten pochodzi od rzeczownika Szwab oznaczające

go osobę pochodzenia niemieckiego (zwłaszcza z XVIII i XIX w.) nazwa ta zastępuje określenie oszusta, kłamacz i złodzieja.

Wszystkie te wyrazy pojawiają się jedynie w języku potocznym w sytuacjach, gdy chcemy wyrazić swoje emocje, najczęściej negatywne, ale mające czasami charakter żartobliwy. Zaczynają używane są bezwiednie, niewiadomie i automatycznie. Nie znaczy to jednak, że w ogóle można je wypowiadać, ponieważ utwierdzamy się wtedy w przekonaniu, że Żydzi, Niemcy i Romowie nie są tacy jak my, ale inni i obcy, Żydziwo to nazwy się „naznaczeniem innością” (ang. othering). Kiedy używamy tych słów, przypisujemy osobom cechy i zachowania tylko dlatego, że należą do danej grupy etnicznej lub narodowej. Wypowiadamy nie nad normami ocenę zachowania danej osoby (która jest skąpa), ale opisujemy w sposób obraźliwy dużą grupę, która nie ma z tą sytuacją nic wspólnego.

RASISTOWSKIE SŁOWO O NEGATYWNYCH SKOJARZENIACH - MURZYŃ

Słowo **Murzyn** pochodzi od łacińskiego *maurus* (czarny), które z kolei było źródłem staropolskiego czasownika *murzyć* (<brudzić, czernić, umoruszać się>, stąd nazwa *Murin* na określenie osoby o czarnej, zabrudzonej, umoruszonej skórze. *Murzyn* wskazuje więc nie tylko na kolor skóry, ale i na brud.

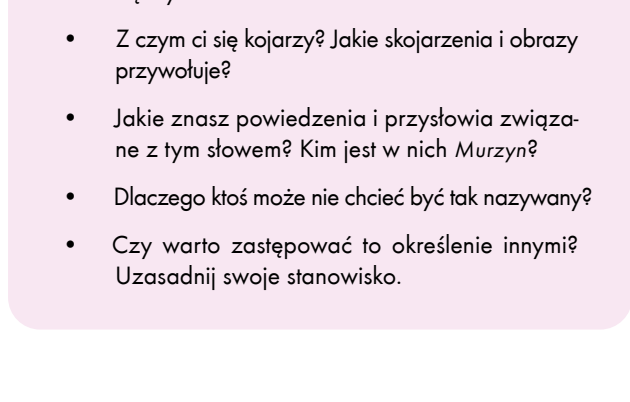
Współczesne słowniki języka polskiego definiują *Murzyn* jako <szklowieka należące do rasy czarnej>, ale także przenośnie jako kogós, kto <wykonuje obcą pracę> i kogós, kto <ścięsko pracuje i jest wyzyskiwany>.

Wypowiedzi ze słowem „Murzyn” obrażają z wielu powodów:

- W języku potocznym używa się takich wyrażań jak m.in.: ciemno jak w dupie u *Murzy*, *sło lat* z *Murzymi*, *biły Murzyn*, *harować jak Murzyn*, *trafować kogós jak Murzyn*. Przez co słowo to tworzy negatywny obraz osób ciemnoskórych w Polsce.
- Wiersz „Murzynek Bambo”, który wciąż funkcjonuje w podręcznikach, opisuje mieszkańców/ki Afryki jako biednych, niewykształconych, brudnych, leniwych

i dziecinnych. A Bambo jest przedstawiany jako egzotyczny chłopiec, jako ktoś obcy, poza naszą normą, bo ma *czarną skórkę*.

Używanie słowa *Murzyn* jest dużym uogólnieniem, określającym bardzo wielu ludzi na kolor skóry. Nazywamy kogós tak tylko ze względu na kolor skóry, a pomijamy jego narodowość, cechy charakteru, kulturę i miejsce zamieszkania. Słowo *Murzyn* nie ma w języku analogicznego określenia osoby jasnoskórej. Skoro nie potrzebujemy takiego nazw, jak *białas* lub *białolok* na określenie osób o jasnej karnacji, to po co używać słów *czarnuch*, *Murzyn*, *czarnoskóry*.

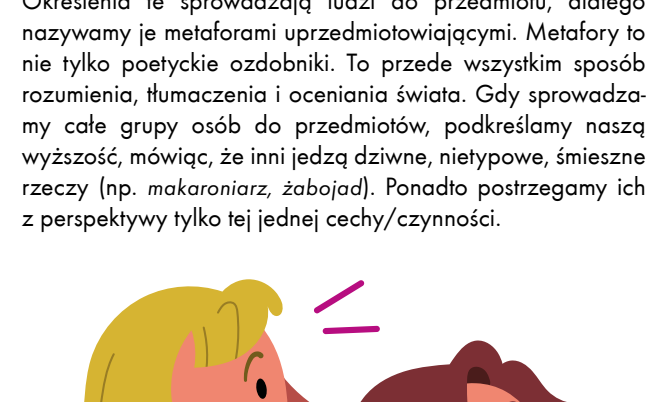

- Co oznacza słowo *polaczyc*/*opolaczyc*? Czy chciałbyś/abyś być tak określana? Dlaczego? Jakie cechy są przypisane wszystkim Polakom i Polkom w tym słowie? Czy wszyscy Polacy i Polki są aragancy/aragancie, prostacy/prostackie, mało wiedzą, narzekają i krytykują?

RASISTOWSKIE SŁOWO O NEGATYWNYCH SKOJARZENIACH - MURZYŃ

Między innymi dlatego osoby ciemnoskóre nie chcą być w ten sposób nazywane, niezależnie od intencji osoby mówiącej. Czują się skrzywdzone, kiedy ktoś tak do nich i o nich mówi.

Czasem, np. w piosenkach lub w filmach, zdarza się, że osoby ciemnoskóre używają wobec siebie (nawzajem) określenia *Murzyn* (ang. *Nigger*, *N-word*). To stosowana czasem przez grupy dyskryminowane strategia odzyskiwania słowa - wysiłki w celu nadania mu pozytywnego znaczenia i wzmocnienia tożsamości (tak jak np. geje wewnątrz swojej społeczności mówią czasami o sobie *cioty*). Nie powinno to być jednak interpretowane jako przyzwolenie na użycie tych słów przez osobę spoza danej grupy.

Najlepiej zrezygnować ze wskazywania na osoby poprzez kolor skóry, chyba że jest to ważna cecha w danym kontekście.

Reagując na pojawienie się słowa Murzyn, warto zadać następujące pytania:

- Jakie znaczenie miało kiedyś to słowo i skąd się wywodzi?
- Z czym ci się kojarzą? Jakie skojarzenia i obrazy przywołuje?
- Jakie znasz powiedzenia i przysłowia związane z tym słowem? Kim jest w nich *Murzyn*?
- Dlaczego ktoś może nie chcieć być tak nazywany?
- Czy warto zastępować to określenie innymi? Uzasadnij swoje stanowisko.

METAFORY UPRZEDMIOTOWIAJĄCE - CIAPATY/KEBAB/CZEKOLADKA

Ciapaty - określenie wymyślone przez Polaków w Wielkiej Brytanii nazywające osoby z Indii, Pakistanu, Bangladeszu i innych krajów Azji Południowej. Pochodzi od nazwy pieczywa *chapati*, podstawy kuchni indyjskiej, pakistańskiej i wschodnioafrykańskiej.

Kebab - określenie osoby pochodzenia bliskowschodniego. Pochodzi od nazwy dania mięsnego bardzo popularnego w Polsce.

Czekoladka - określenie atrakcyjnej kobiety ciemnoskórej. Pochodzi od nazwy wyrobu cukierniczego o brązowym, ciemnym kolorze.

Wszystkie te wyraża gają się jedynie w języku potocznym w sytuacjach, gdy chcemy wyrazić swoje emocje w stosunku do osoby o ciemniejszej kolorze skóry lub o innej narodowości. Kiedy mówimy o człowieku *Ciapaty*, *Kebab* lub *Czekoladka*, traktujemy go jak rzecz, a nie jak osobę. I czujemy się od niego lepsi. W przypadku *Czekoladki* nie muszą być to jedynie negatywne emocje. Wyraz ten może być użyty żartobliwie lub oznaczać fascynację ciemnoskórą kobietą, pożądanie jej ciała albo zachwyt jej urodą. Nadal jednak wydzwięk takiego komunikatu jest poniżający dla opisywanej osoby.

STEREOTYPY O AZJATACH/TKACH - ŻÓŁTEK/SKOŃNOOKI/CHINOL

Żółtek - pochodzi od nazwy koloru. W języku polskim oznacza pogardliwe określenie <człowieka rasy żółtej>, osobę pochodzenia wschodnioazjatyckiego.

Skońnooki - pochodzi od cechy fizycznej. Odnosi się do każdej osoby o skończonych oczach, a także do osoby pochodzenia wschodnioazjatyckiego bez względu na kształt oczu.

Chinol - pochodzi od nazwy narodowej. Wyraz ten powstał przez dodanie końcówki ekspresywnej „-ol” do wyrazu podstawowego. Jest to określenie obraźliwe na Chińczyka/Chinkę lub Azjata/ę, bar wiełnamski lub chiński.

Używając takich słów, uznajemy osoby z Japonii, Chin, Indonezji, Singapuru, Młdawii, Nepalu, Indii czy z wschodniej części Rosji za jedną grupę, bez znanienia, skąd pochodzą. W języku może to przejawiać się uogólnieniami typu *Chodzący do Chińczyka/Chinola*, nawet jeśli miejscem jest Restauracja w Nowym Jorku.

Reagując na pojawienie się metafory uprzedmiotowiającej, warto zadać następujące pytania:

- Co masz na myśli, mówiąc w ten sposób?
- Na jakie cechy wyglądu i charakteru wskazują określenia *Ciapaty*, *Kebab*, *Czekoladka*?
- W jakiej pozycji względem osoby, o których mówisz, stawiasz się osoba wypowiedziująca te słowa?
- Jakbyś się czuł/a gdyby ktoś Cią nazwał *Kieblasą*, *Bigosem*, *Plakami*, *Cebulą* lub *Burakiem* tylko dlatego, że jesteś Polką/Polakiem?
- Czym jest metafora? W jaki sposób użycie metafory może krzywdzić drugą osobę?

STEREOTYPY O AZJATACH/TKACH - ŻÓŁTEK/SKOŃNOOKI/CHINOL

Żółtek - pochodzi od nazwy koloru. W języku polskim oznacza pogardliwe określenie <człowieka rasy żółtej>, osobę pochodzenia wschodnioazjatyckiego.

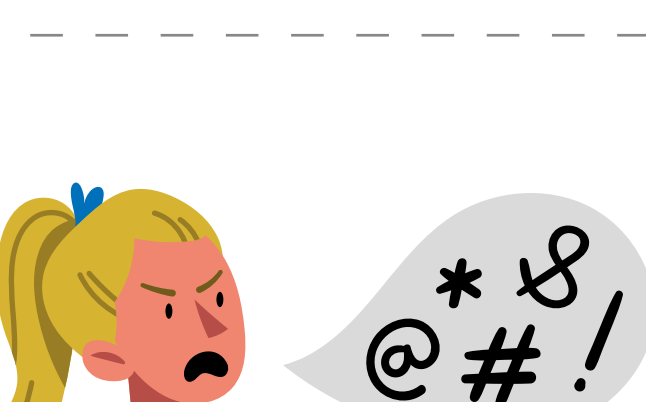
Skońnooki - pochodzi od cechy fizycznej. Odnosi się do każdej osoby o skończonych oczach, a także do osoby pochodzenia wschodnioazjatyckiego bez względu na kształt oczu.

Chinol - pochodzi od nazwy narodowej. Wyraz ten powstał przez dodanie końcówki ekspresywnej „-ol” do wyrazu podstawowego. Jest to określenie obraźliwe na Chińczyka/Chinkę lub Azjata/ę, bar wiełnamski lub chiński.

Używając takich słów, uznajemy osoby z Japonii, Chin, Indonezji, Singapuru, Młdawii, Nepalu, Indii czy z wschodniej części Rosji za jedną grupę, bez znanienia, skąd pochodzą. W języku może to przejawiać się uogólnieniami typu *Chodzący do Chińczyka/Chinola*, nawet jeśli miejscem jest Restauracja w Nowym Jorku.

Słowa te pojawiają się wyłącznie w języku potocznym, ze względu na zawarty w nich negatywną ocenę osoby tak określonej i pogardę dla niej. Podkreślają one poczucie wyższości osób mówiących nad mieszkańcami/kami Azji. Osoby używające tych określeń sugerują, że wszystkie osoby pochodzenia wschodnioazjatyckiego wyglądają tak samo i ciężko je od siebie odróżnić.

Słowo *żółtek*, *skańnooki* nie ma w języku analogicznego określenia dla osób o jasnej karnacji, czy okrągłych oczach. Skoro nie potrzebujemy takich nazw, jak *białas* lub *okragłoloki*, to na pewno jesteśmy w stanie też być opisani w ram językowych. W jaki sposób możemy wyrazić różnicę koloru skóry lub kształtu oczu ludzi wyglądających inaczej niż my.

Reagując na pojawienie się metafory uprzedmiotowiającej, warto zadać następujące pytania:

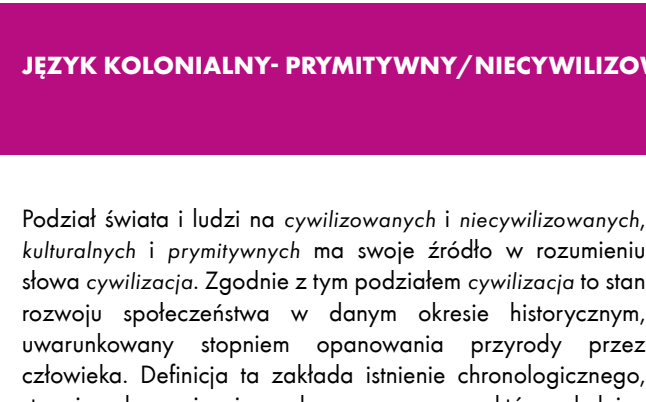
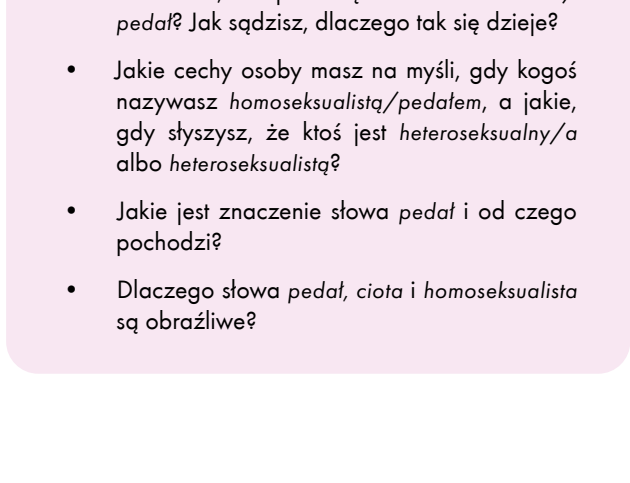
- Co masz na myśli, mówiąc w ten sposób?
- Na jakie cechy wyglądu i charakteru wskazują określenia *Ciapaty*, *Kebab*, *Czekoladka*?
- W jakiej pozycji względem osoby, o których mówisz, stawiasz się osoba wypowiedziująca te słowa?
- Jakbyś się czuł/a gdyby ktoś Cią nazwał *Kieblasą*, *Bigosem*, *Plakami*, *Cebulą* lub *Burakiem* tylko dlatego, że jesteś Polką/Polakiem?
- Czym jest metafora? W jaki sposób użycie metafory może krzywdzić drugą osobę?

HOMOFOBICZNA MOWA NIENAWIŚCI - PEDAL/CIOTA/HOMOSEKSUALISTA

Pedał - pochodzi od słowa *pederastia* - terminu wywodzącego się z języka greckiego (dosł. *miłość do chłopca*), a współcześnie to utrzymywanie stosunków płciowych między mężczyznami. W debacie publicznej czasami spotykamy się ze świadomym traktowaniem słów *pederastia*, *pedał* i *pedałał* jako zamienników, co jest nie tylko błędem językowym, ale także działaniem mającym na celu błędne skojarzenie osób homoseksualnych z przestępstwami seksualnymi. Samo słowo *pedał* zostało prawdopodobnie zapożyczone z języka francuskiego, a jego znaczenie powstało poprzez skojarzenie symbolicznego połączenia dwóch takich samych elementów zależnych od siebie: pedałów rowerowych.

Ciota - zgrubienie słowa ciotka. Kiedyś w gwarze więziennej nazywano tak więźniów, którzy byli gwałceni przez innych mężczyzn. Współcześnie jest określeniem obraźliwym nazywającym mężczyznę o orientacji homoseksualnej, mającym podkreślić domniemaną „brak męskości” danej osoby.

Homoseksualista - przywołuje skojarzenia ze stosunkiem płciowym, a nie wskazuje na cechy osoby, którą tak określamy. Jest to uprzedmiotowiające i dehumanizujące. Zawiera przedrostek *homo* (taki sam, jednokrotny, podobny), które w języku potocznym również występuje jako określenie osób homoseksualnych (np. obraźliwe homoniewiadomo, homus).

Wszystkie te słowa stosowane są jako obraźliwe określenia osób homoseksualnych. Kiedy używamy tych słów, przypisujemy im wszystkie negatywne skojarzenia, które mają do czynienia z tymi określeniami. Wszyscy jesteśmy w stanie też być opisani w ram językowych. W jaki sposób możemy wyrazić różnicę koloru skóry lub kształtu oczu ludzi wyglądających inaczej niż my.

Reagując na pojawienie się homofobicznych określeń, warto zadać następujące pytania:

- Jak często słyszysz w rozmowie o kimś heteroseksualista, a jak często homoseksualista/pedał? Jak sądzisz, dlaczego tak się dzieje?
- Jakich cechy osoby masz na myśli, gdy używasz nazwy homoseksualista/pedał, a jakie, gdy słyszysz, że ktoś jest heteroseksualny/a albo heteroseksualistą?
- Jakie jest znaczenie słowa *pedał* i od czego pochodzi?
- Dlaczego słowa *pedał*, *ciota* i *homoseksualista* są obraźliwe?

JĘZYK KOLONIALNY-PRYMITYWNY/NIECYWILIZOWANY

Podział świata i ludzi na cywilizowanych i niecywilizowanych, kulturalnych i prymitywnych ma swoje źródło w rozumieniu słowa *cywilizacja*. Zgodnie z tym podziałem cywilizacja to stan rozwoju społeczeństwa w danym okresie historycznym, uwarunkowany stopniem opanowania przyrody przez człowieka. Definicja ta zakłada istnienie chronologicznego, stopniowego i uniwersalnego procesu, w którym kolejne społeczeństwa są bardziej rozwinięte - a przez to lepsze od poprzednich. Zatem świat *cywilizowany* znajduje się na najwyższym etapie rozwoju, a świat *prymitywny* - na najniższym, pierwotnym i barbarzyńskim. Jednym ze źródeł takiego myślenia o cywilizacji jest kolonializm, który wzbudził mitarnę handlową i kulturową ekspansji cywilizacji europejskiej na obszary innych cywilizacji, utrwalił przekonanie o wyższości Europy nad resztą świata.

Niecywilizowany - określenie to zakłada, że podstawową formą cywilizacji jest cywilizacja europejska (europocentryzm). Inne cywilizacje są gorsze, mniej wartościowe, a co za tym idzie bardziej zacofane i nierozwinięte.

Prymitywny - zachowany, na niskim szczeblu rozwoju, niewykształcony, pobawiony ogłady, dziki. Określenie odnosi się do osób, działań i sfer życia znajdujących się poza Europą, Ameryką Południową i Australią - zwłaszcza w Afryce, Amazonii i Grenlandii.

Używanie słów prymitywny/niecywilizowany wzmocnia ich intencje, że istnieją opozycyjne światy, co utrwała krzywdzący wizerunek ludzi pochodzących spoza świata MY.

Wszystkie te słowa stosowane są jako obraźliwe określenia osób homoseksualnych. Kiedy używamy tych słów, przypisujemy im wszystkie negatywne skojarzenia, które mają do czynienia z tymi określeniami. Wszyscy jesteśmy w stanie też być opisani w ram językowych. W jaki sposób możemy wyrazić różnicę koloru skóry lub kształtu oczu ludzi wyglądających inaczej niż my.

Reagując na pojawienie się języka kolonialnego, warto zadać następujące pytania:

- Co dla Ciebie oznacza *niecywilizowany*?
- Czym jest *cywilizacja* i co to oznacza?

Cywilizacja oznacza każdą kulturę dzielącą wspólną tradycję, zachowania, zwyczaje, obrzędy i rytuały, a także posiadającą jakieś źródło, dorobek materialny i duchowy. Nie jest to określenie oceniające, lecz opisujące. Na świecie istnieje wiele tak samo ważnych cywilizacji, dlatego nie możemy mówić o lepszej czy gorszej cywilizacji.

• Jakiego znasz *cywilizację*?
• Czy chcesz uważać na to, czy osoba uczestnicząca w rozmowie *europojską*. Jeśli nie, można dopytać, dlaczego, bo być może uznała, że nie trzeba zaznaczać jej istnienia, bo jest oczywiste.

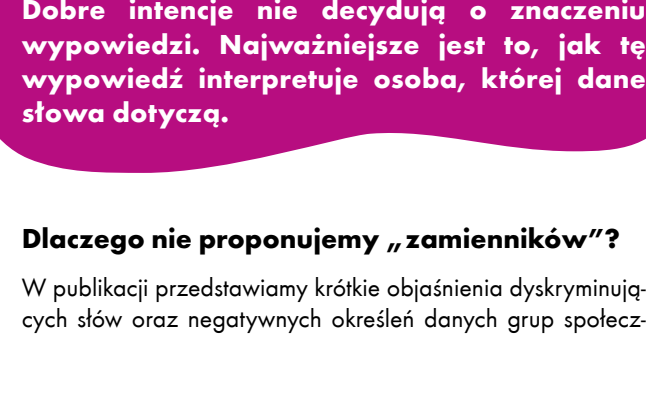
• Co stoi za słowem *prymitywny*? Jakimi innymi słowami byś je zastąpił/a? Czy te inne słowa też są wartościujące?

STEREOTYPY O AZJATACH/TKACH - ŻÓŁTEK/SKOŃNOOKI/CHINOL

W jakiej sytuacji się używane?

Słów tych używamy wtedy, gdy chcemy ocenić osobę, zachowanie lub sytuację jako gorszą niż naszą. *Niecywilizowany* jest określeniem łagodniejszym, odnoszącym się do kogós lub czegoś, czego ludzie w Europie, Ameryce Południowej i Australii nie uważają za normę. *Prymitywny* jest jednoznacznie wskazanem, że ktoś lub coś jest całkowicie obcy i gorszy niż to, co dla nas jest normą.

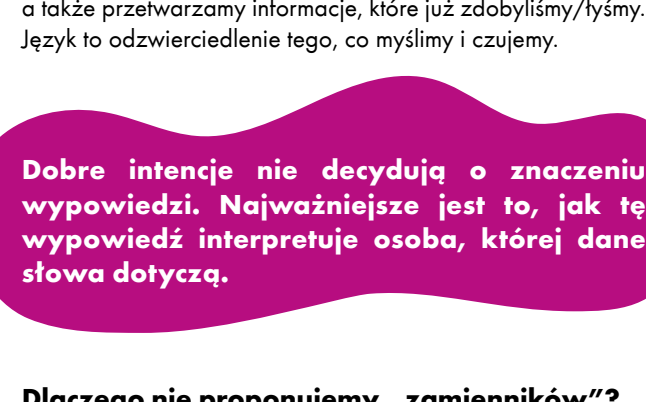
Reagując na pojawienie się języka kolonialnego, warto zadać następujące pytania:

- Co dla Ciebie oznacza *niecywilizowany*?
- Czym jest *cywilizacja* i co to oznacza?

Cywilizacja oznacza każdą kulturę dzielącą wspólną tradycję, zachowania, zwyczaje, obrzędy i rytuały, a także posiadającą jakieś źródło, dorobek materialny i duchowy. Nie jest to określenie oceniające, lecz opisujące. Na świecie istnieje wiele tak samo ważnych cywilizacji, dlatego nie możemy mówić o lepszej czy gorszej cywilizacji.

• Jakiego znasz *cywilizację*?
• Czy chcesz uważać na to, czy osoba uczestnicząca w rozmowie *europojską*. Jeśli nie, można dopytać, dlaczego, bo być może uznała, że nie trzeba zaznaczać jej istnienia, bo jest oczywiste.

• Co stoi za słowem *prymitywny*? Jakimi innymi słowami byś je zastąpił/a? Czy te inne słowa też są wartościujące?

Dobre intencje nie decydują o znaczeniu wypowiedzi. Najważniejsze jest to, jak tę wypowiedź interpretuje osoba, której dane słowa dotyczą.

Dlaczego nie proponujemy „zamienników”?

W publikacji przedstawiamy krótkie objaśnienia dyskryminujących słów oraz negatywnych określeń danych grup społecznych.

nych, etnicznych i narodowych, które często pojawiają się w dyskusjach o tematyce globalnej. Nie proponujemy jednak zamienników, ponieważ bez zmiany myślenia o świecie, o osobach i grupach, nie można zmienić intencji i wydźwięku wypowiedzi, nawet zmieniając słowa. Dlatego ważnym jest zwrócenie uwagi nie tyle na „złe” słowo, ile na wszystko, co się za nim kryje.

Ramy językowe

Ramowanie językowe to dziedzina kognitywistyki, która zajmuje się opisywaniem wpływu, jaki język ma na otaczającą nas rzeczywistość. Ramy językowe są wyrażeniami i wpływają na to, co uznajemy za normalne, prawdziwe, słusne i mądre oraz na to, co odrucamy, uznajemy za szkodliwe lub niedorzeczne. Częścią krytycznego myślenia jest podważanie własnych i otaczających nas ram językowych. Sposób, w jaki opisuemy rzeczywistość wpływa nie tylko na osoby bezpośrednio biorące udział w danej rozmowie, ale też na całą naszą społeczną rzeczywistość.

Zmiane świata warto zacząć od własnego słownika.